

STUDIUL UNUI LOT DE PALEOFAUNĂ PROVENIT DIN AȘEZAREA EPONIMĂ A CULTURII MONTEORU

DE
SERGIU HAIMOVICI

Cultura Monteoru este una dintre importantele culturi ale bronzului mijlociu sau dezvoltat, ea apărând inițial în bazinul superior al Dâmboviței și Buzăului, răspândindu-se de aici, destul de repede, către Moldova. A fost descoperită de către profesorul Ion Nestor în urma săpăturilor executate în așezarea de la Sărata Monteoru, care a devenit astfel stațiunea eponimă pentru respectiva cultură.

Resturi arheozoologice aparținând culturii Monteoru au fost studiate de noi din zona de SV a Moldovei (jud. Bacău) și anume de la Mândrișca (Valea Seacă)¹, stațiune dispusă la circa patru km de Tg. Sascut, pe terasa de pe dreapta albiei râului Siret, care curge cam la trei km depărtare și de la Bogdănești², așezare situată în depresiunea Oneștilor, pe albia majoră a Oituzului, cam la 100 m mai sus de cursul apei, și la circa 14 km SV de municipiul Onești; deși Mândrișca se găsește aproape în lunca Siretului, ambele stațiuni pot fi socotite, că geografic, fac parte din zona subcarpatică.

Stațiunea eponimă, cunoscută ca localitate balneo-climaterică, se găsește situată tot în regiunea subcarpatică, la circa 20 km vest de municipiul Buzău, într-o mică depresiune denumită Sărata Monteoru, zonă în care dealurile Istriței coboară aproape brusc către câmpie, am punea spunie, într-un ambient geografic destul de asemănător cu cel al celorlalte două așezări monteorene amintite a căror caracteristici paleofaunistice ne sunt de acum cunoscute.

Materialul pe care l-am luat în studiu este reprezentat doar printr-un lot de resturi arheozoologice, care provine din săpăturile executate încă în anii 1948-1952 de către Ion Nestor și Eugenia Zaharia, dar el merită a fi studiat, întrucât provine din însăși stațiunea eponimă și reprezintă totodată un omagiu adus marelui arheolog și om care a fost Ion Nestor. Am folosit denumirea de lot, întrucât este sigur că nu tot materialul faunistic descoperit în 1948-1952 a ajuns la cel ce execută această lucrare, ci doar o parte a sa, care a fost recoltat împreună cu piesele arheologice și a fost departajat la trierea acestora din urmă. Deși nu s-a executat cu bună știință o selecție a sa de către cei ce l-au adunat, considerăm că el reflectă totuși, aproape întru totul, situația reală a frecvențelor diverselor grupe și specii găsite în cadrul resturilor menajere din așezare.

Cantitatea de resturi se ridică la doar 511 fragmente, dintre care am putut da o diagnoză specifică la un număr de 441 piese, acestea provenind de la un număr de 13 specii de mamifere (de altfel și materialul socotit ca nedeterminabil – datorită fragmentării sale excesive – provine tot de la același grup de vertebrate); nu s-au găsit resturi de la alte grupe de animale. În tabelul ce urmează enumerăm aceste specii.

TABELUL I

Lista speciilor de mamifere determinate în materialul faunistic studiat

Mamifere domestice	<i>Bos taurus</i> (taurine) <i>Sus scrofa domest.</i> (porcine) <i>Ovis aries</i> (ovine) <i>Capra hircus</i> (caprine) <i>Equus caballus</i> (calul) <i>Canis familiaris</i> (câinele)	Mamifere sălbatice	<i>Castor fiber</i> (castorul) <i>Vulpes vulpes</i> (vulpea) <i>Ursus arctos</i> (ursul) <i>Sus scrofa ferrus</i> (mistrețul) <i>Cervus elaphus</i> (cerbul) <i>Capreolus capreolus</i> (câprioara) <i>Bos primigenius</i> (bourul)
--------------------	--	--------------------	---

¹ S. Haimovici, *Studiul materialului faunistic din așezarea de la Mândrișca (Valea Seacă) aparținând culturii Monteoru*, în *Carpica*, XII, 1980, p. 191-201.

² S. Haimovici, *Studiul materialului faunistic descoperit în așezarea din epoca bronzului (cultura Monteoru) de la Bogdănești*, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 119-136.

Facem mențiunea că printre resturile osoase a fost evidențiat și un fragment de radius, cu epifiza superioară, aparținând omului (*Homo sapiens*), provenind de la un individ gracil, posibil o femeie; nu ne hazardăm să emitem vreo ipoteză cu privire la prezența și semnificația acestui rest uman găsit în cadrul materialului animalier de origine menajeră.

În studiul nostru ne vom opri mai întâi la o prezentare a caracteristicilor morfologice și biometrice ale materialului osos aparținând fiecărei specii, iar apoi prin calcularea frecvenței pe specii și grupe vom caracteriza unele aspecte socio-economice ale populației umane din așezarea eponimă, corelând toate aceste date cu cele cunoscute până acum în celelalte două stațiuni montene.

A. *Speciile de mamifere sălbatice.* Acestea sunt în număr de șapte, cantitatea de resturi variind de la o specie la alta. Unele dintre ele sunt importante și prin aceea că stenoecia lor ne aduce date despre caracteristicile mediului geografic din jurul așezării. Le vom prezenta în ordinea situației lor în sistematica mamiferelor.

Castorul este singurul rozător din materialul nostru. Este reprezentat printr-un rest de coxal la care nu s-a putut executa nici o măsurătoare, dar somatoscopic se constată că el provine de la un individ relativ masiv. Se știe că este o specie comestibilă. De asemenea prezintă o stenoecie foarte avansată fiindu-i necesare, pe de-o parte ape lente cu debit relativ constant, cât și pădure, mai ales de luncă, cu specii arboricole de esență moale (în apropierea stațiunii curge și astăzi pârâul Sărata).

Carnivorele sunt reprezentate prin două specii: vulpea, euriocă, gășindu-se în medii pe care le putem socoti păduroase, dar și în zone de lizieră, de silvostepă și chiar stepă, și ursul, animal care, în mod constant, este un locuitor al pădurilor dese și mari cu arbori bătrâni, iubind și stâncăria. Prima apărare relativ frecventă, cu șapte resturi, trei fragmente de mandibulă putând fi măsurate, arătând indivizi obișnuiți ca talie pentru această specie. Ursul are doar trei fragmente, două metapodale și o falangă I, care au putut ajunge în materialul menajer și prin aruncarea unei blăni (deși specia este aproape singurul carnivor comestibil de la nivelul latitudinilor noastre); un metapod-metacarpul II – a putut fi măsurat, având lungimea totală de 81 mm, arătând un exemplar relativ masiv.

TABELUL 2

Măsurători pe resturi de *Vulpes vulpes* (în mm)

Segment osos	Dimensiuni		
	Maxilar inferior	Lung. condilară	
Lung. dinți jugali		58;	61; 63

Suinele – mistrețul – au cinci resturi (fragment de maxilar superior, canin superior, radius fragmentar, tibie fragmentară, metapod fragmentar), care din păcate nu au putut fi măsurate și numai somatoscopic, dată fiind robustețea lor, le atribuim mistrețului și nu porcului. Specia este destul de stenoecă, caracterizând pădurile mari, mai ales de foioase, iubind zonele umede și mlăștinoase.

Cervidele au două specii: cerbul, mult mai bine reprezentat, cu 25 fragmente (dintre care însă zece sunt porțiuni ne semnificative de coarne) și căpriorul cu doar nouă resturi; se știe că primul este un animal tipic de pădure, chiar dacă preferă luminișurile ei, dar a doua specie se socotește doar caracteristică pădurilor mici cu multe rariști, zonelor de lizieră și subarboret. Menționăm că toate resturile dentare și osoase ale cervidelor aparțin unor maturi. Măsurătorile executate pe cerb pun în evidență un puternic dimorfism sexual cât și faptul că exista un tip masiv (vezi de exemplu o falangă I cu lungimea de 70 mm, ce provine evident de la un individ, desigur mascul, dar și foarte mare). De la căprior se păstrează un corn lepădat, puternic perlat, care este însă retezat cam la un centimetru deasupra rozetei, arătând de asemenea proveniența sa de la un mascul foarte puternic.

Bourul, strămoșul taurinelor, are doar cinci fragmente de dinți și ale oaselor membrelor, care prin masivitatea lor, marcată atât somatoscopic, cât și biometric se diferențiază în raport de acestea. Se știe că el frecvența cam același biotop ca și căpriorul.

Având în vedere speciile de mamifere sălbatice, putem constata că, eventual, exceptând vulpea, toate celelalte sunt legate, în general, de un mediu păduros, deci pot fi socotite animale de pădure; de asemenea cu excepția vulpii, ele sunt comestibile și în afară de castor, ce prezintă o talie mai mică, sunt specii relativ mari, ce furnizează, per capita, o cantitate apreciabilă de carne, deci de proteine animale; vânătoarea lor având un caracter net de tip alimentară și, doar în subsidiar, întrebuințate ca vânat pentru blană, piele și chiar coarne (la cervide mai ales) ce puteau fi folosite pentru diverse scopuri utilitare. Ca frecvență pe primul loc se găsește cerbul, urmat de celelalte două artiodactile: căpriorul și bourul.

Menționăm că o situație aproape cu totul asemănătoare, cu privire la speciile sălbatice găsite în materialul faunistic, cât și în privința frecvenței lor, o întâlnim și în celelalte două stațiuni monteorene ale căror resturi arheozoologice au fost studiate de noi.

TABELUL 3

Măsurători pe resturi de *Cervidae* (în mm)

Segment osos	Dimensiuni	<i>Cervus</i>	<i>Capreolus</i>
Com	Circonf. rozetei		(115)
	Diam. rozetei		37
Maxilar infer.	Lung. premolari		27
Omoplat	Lung. cap artic.		31
	Lung. supr. artic.		26
	Lărg. min. gât		19
Coxal	Diam. acetab.		29
Astragal	Lung. max.	58	
	Lărg. trochlei inf.	36	
Falanga I	Lung. maximă	60; 70	43
	Lărg. epif. super.	22; 24	12
	Lărg. min. diaf.	17; 21	

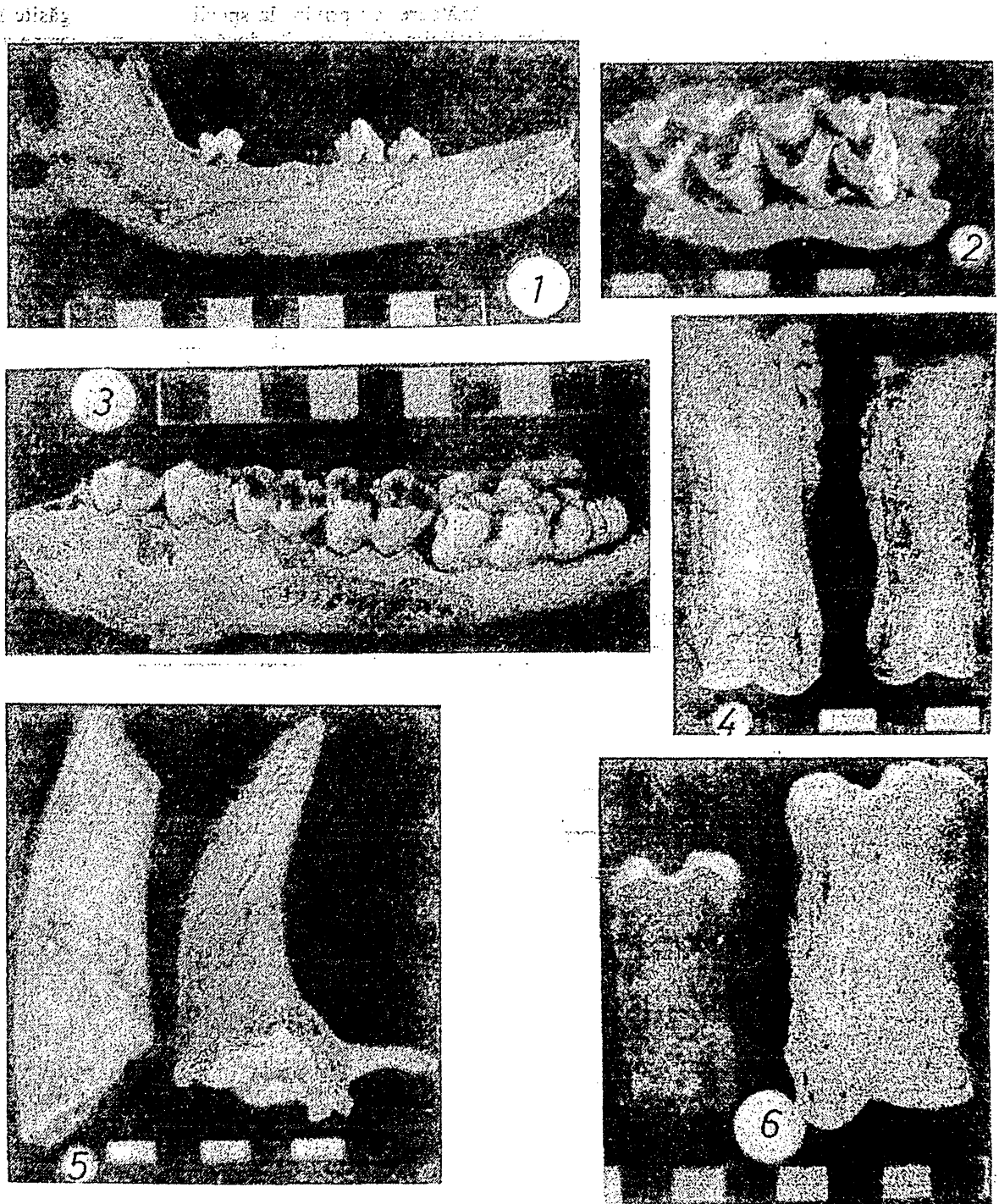
TABELUL 4

Măsurători pe resturi de *Bos primigenius* (în mm)

Segment osos	Dimensiuni	
Maxilar super.	Lung. M ³	33
Radius	Lărg. epif. sup.	120
	Lărg. supr. artic. sup.	105
	Lărg. epif. inf.	110
	Lărg. supr. artic. inf.	92
Calcaneu	Lung. maximă	180
	Lărg. maximă	64
Metatars	Lărg. epif. sup.	63

B. Speciile de mamifere domestice. Ele sunt reprezentate prin cele cinci specii, cu totul comune în șeptelul animalelor domestice, la care se adaugă și câinele, ce nu are o importanța economică directă. Le vom prezenta în ordinea frecvenței lor în cadrul materialului arheozoologic, frecvență care nu reflectă totuși chiar perfect, așa cum vom vedea, ponderea lor în economia locuitorilor așezării studiate.

Taurinele (*Bos taurus*) reprezintă prin resturi circa 40% din întregul material, dar ca număr de indivizi doar 18%. S-au găsit fragmente provenind de la aproape toate părțile scheletului, dar din păcate coarnele sunt reprezentate doar prin două așchii, iar craniul prin porțiuni de asemenea cu totul nesemnificative, încât ne lipsesc aproape totalmente elementele ce pot da indicații pentru caracterizarea tipului morfologic. În schimb o parte din fragmente au putut fi măsurate, iar prezența a trei metapodale întregi ne-a permis aflarea sexului cărora le aparțin, cât și calcularea taliei.

Pl. I. 1, *Canis familiaris*, mandibulă; 2, *Cervus elaphus*, fragment de maxilar superior; 3, *Sus scrofa domestica*, mandibulă fragmentară; 4, *Cervus elaphus*, falanga I, pentru a arăta dimorfismul sexual; 5, *Ovicaprinae*, coarne, stânga *Capra* femelă, dreapta *Ovis* femelă; 6, *Bos taurus*, falanga I pentru a arăta variația și eventual dimorfismul sexual.

Cifrele înscrise în tabelul 5 ne arată că taurinele erau de talie medie, chiar spre mare, având un grad puternic de variabilitate dimensională, fenomen caracteristic tipurilor primitive neameliorate, intervenind desigur și dimorfismul sexual, ce menține această variabilitate. Unii indivizi ating aproape limita variației minime pentru bour. Astfel fragmentul cu epifiza superioară a tibiei, ce aparține unui individ abia matur

TABELUL 5

Măsurători pe resturi de *Bos taurus* (în mm)

Segment osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Maxilar super.	Lung. M ³	2	28; 32	
Maxilar infer.	Lung. M ₁ - M ₃	1	78	34,25
	Lung. M ₃	4	28-40	
Humerus	Lărg. epif. inf.	1	83	
	Lărg. supr. artic. inf.	2	78; 78	
Radius	Lărg. epif. sup.	2	75; 77	
	Lărg. supr. artic. sup.	2	70; 71	
	Lărg. epif. inf.	1	74	
	Lărg. supr. artic. inf.	1	64	
Tibia	Lărg. epif. sup.	1	(117)	63,00
	Lărg. epif. inf.	4	57-71	
Astragal	Lungimea maximă	5	58-72	63,80
	Lărg. troch. inf.	5	37-46	40,20
Calcaneu	Lung. maximă	5	120-147	135,00
	Lărg. maximă	5	36-49	42,20
Metacarp	Lărg. epif. sup.	1	68	59,00
	Lărg. epif. inf.	3	53-66	
Metatars	Lărg. epif. sup.	2	44; 48	58,67
	Lărg. epif. inf.	3	57-60	

(discul de creștere încă vizibil), probabil mascul, ar putea fi și o femelă de *B. primigenius*; același lucru e valabil pentru epifiza super. a metacarpului, dimensionată cu lărgimea de 68 mm. Cele trei metapodale întregi ne precizează atât sexul, prezența castraților, cât și talia medie (vezi tabelul 6).

TABELUL 6

Bos taurus: dimensiunile metacarpelor, sexul lor, înălțimea la greabăn și talia medie

Lungimea maximă (mm)	178	178	218	
Înălțimea la greabăn (mm)	1064	1064	1334	talia medie 115,4 cm
sexul	femel	femel	castrat	

Cifrele tabelului 6 arată că în cadrul materialului provenit de la taurine predominau indivizii de sex femel (fapt reieșit și din valorile măsurătorilor individuale executate pe alte oase), că apăreau în cantitate mică și castrați (asemenea și la Mândrișca), iar talia medie se plasează între aceea găsită în celelalte două așezări monteorene studiate (114,2 cm la Bogdănești și 118,6 cm la Mândrișca), ea fiind însă egală cu aceea calculată de noi, pentru cornutele mari de pe întinsul întregii țări în epoca bronzului³.

³ S. Haimovici, *Teza de doctorat*, 1966, p. 313.

Vârsta de sacrificare a taurinelor aduce concluzii foarte semnificative. Nu există nici un maxilar la care dentiția jugulară definitivă să nu fie complet apărută și de acum mai puțin sau mai mult erodată, aceasta mergând până la stadiul puternică (deci vârsta de la 3 ani la 10 ani). Dintre oasele lungi există doar la epifiza superioară a unei tibii (despre care am arătat că poate aparține eventual unei femure de bou) discul de creștere încă ușor vizibil arătând o vârstă de aproximativ patru ani. La nici una dintre multele falange I (numărul lor este de 27) nu se mai observă discul, care se închide la 1,5 ani. Așa dar nu se sacrifică deloc tineret, posibil puțini adulți și în special mături, ce mergeau până la vârste înalte, dar nu există totuși indivizi foarte bătrâni.

TABELUL 7

Măsurători pe resturi de *Ovicaprinae* (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni	<i>Ovis</i>			„ovicaprinae”			<i>Capra</i>
					nr.	Var.	M	
Corn	Lung. maximă	162	91	83				(142) -
	Diam. mare bază	42	29	25				25 34
	Diam. mic bază	31	19	19				21 24
	Circonf. bază	116	82	82				- 90
	Sex	f.	f.	f.				f. f.
Maxilar super.	Lung. dinți jugali				1	(67)		
	Lung. M ¹ -M ³				1	44		
	Lung. M ³				1	19		
Maxilar infer.	Lung. dinți jugali				5	65-76	72,20	
	Lung. M ₁ -M ₃				8	46-52	50,50	
	Lung. M ₃				7	22-24	22,57	
Omoplat	Lung. cap artic.	38						
	Lung. supr. artic.	29						
Humerus	Lărg. min. gât	22						
	Lărg. epif. infer.	28;	28;	28				33
Radius	Lung. maximă							179
	Lărg. epif. sup.	27;	29.					34
	Lărg. epif. inf.							33
	Înălț. greabăn							712,4
Femur	Lung. maximă	(195)						
	Lărg. cap fem.	30						
	Lărg. epif. inf.	41						
	Înălț. greabăn	688,3						
Tibia	Lărg. epif. inf.				2	22; 25		
Metacarp	Lărg. epif. sup.	24						
Astragal	Lung. maximă	28						
	Lărg. troch. inf.	17						

Ovicaprincele (*Ovis* et *Capra*) au cam aceeași frecvență (aproximativ 23%), atât prin cantitatea resturilor, cât și prin numărul de indivizi prezumați. Pentru cea mai mare parte a materialului nu s-a putut stabili însă diagnza generică, căci aceasta este îngreunată de starea fragmentară a pieselor osoase – iar pentru unele, cât și pentru dinți –, chiar imposibilă; de aceea am constituit grupul artificial (de altfel inexistent ca atare) al „ovicaprinelor”, pentru a putea executa măsurători. Un număr de 17 piese aparțin cu precizie lui *Ovis*,

dar doar 7 lui *Capra*, arătând astfel precis existența ambelor genuri, însă totodată, că ovinele sunt evident mai numeroase decât caprinele. Nu am avut la dispoziție pentru nici unul din genuri crani întregi sau fragmente semnificative de neurocraniu. S-au păstrat însă resturi de coarne, toate de la femele. Se constată astfel (vezi și tabelul 7 cu măsurători), că existau la *Ovis* femele cornute cu coarne relativ dezvoltate, de aspect oărecum caprin (în lipsa unor neurocranii de ovine femele nu se poate preciza dacă erau prezente și femele acornute); un corn cu lungimea de 162 mm și relativ mai masiv, pune problema dacă nu cumva monteoreni executau castrarea masculilor (problema existenței batalilor a fost emisă și cu ocazia studiului făcut asupra materialului aparținând ovinelor de la Bogdănești), dar deocamdată nu putem preciza acest lucru: De la genul *Capra* există două coarne fragmentare, una prezentând ușoare caracteristici ale tipului „aegagrus”. Măsurătorile relativ puține nu ne îngăduie să spunem exact cât de masive erau ovicaprinele de la Sărata Monteoru, deși arată relativ masive (vezi tabelul 7), dar prezența unui radius întreg de *Capra* dă o înălțime la greabăn calculată de 712,4 mm, iar un femur întreg de *Ovis* una de 688,3 mm, talie mult mai înaltă decât cea a ovicaprinelor de la Mândrișca, a căror înălțime la greabăn a fost calculată după metapodele complete; apare astfel clar că problema mărimii ambelor genuri de ovicaprine din cultura Monteoru rămâne deschisă și sunt necesare studii pe material arheozoologic abundent aparținând comutelor mici, provenit din săpăturile executate în noi stațiuni monteorene.

Vârsta de sacrificare s-a putut stabili pe puțin material; există două resturi de mandibulă la care M_1 este pe cale de a ieși, deci se constată o vârstă de 6-9 luni și altele două la care M_2 își face apariția, având așadar cam 9-12 luni; s-au găsit însă opt maxilare inferioare cu dentiția de la mijlociu până la puternic erodată (deci cam între 4 și 7 ani) și se observă faptul că nici un os lung nu mai prezintă urme ale discului de creștere. Putem evident conchide că sacrificarea se făcea de obicei când indivizii atinseseră de mai puțin sau mai mult timp maturitatea, tineretul și chiar adulții fiind tăiați mult mai rar.

Porcinele (*Sus scrofa domest.*) prezintă 59 resturi (circa 13%), dar cantitatea mare de maxilare a putut da o aproximare mai exactă a numărului de indivizi prezumați, care se ridică la peste 20%, apropiindu-se mult de cei de ovicaprine. Materialul osos foarte fragmentat este alcătuit aproape din toate părțile scheletului (lipsind falangele), dar predominând așa cum am spus, resturi de maxilare cu dinți, cât și dinți izolați, incisivi și chiar canini. De aceea, s-au putut executa puține măsurători, care au fost înscrise în tabelul 8.

TABELUL 8

Măsurători pe resturi de *Sus scrofa domest.* (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Maxilar superior	Lung. M^1-M^3	3	62-72	66,67
	Lung. M_3	3	31-35	33,00
Maxilar inferior	Lung. simfizei	1	76 105 70 34	75 35-38 35,25
	Lung. dinți jugali fără P_1	1		
	Lung. M_1-M_3	2		
	Lung. M_3	4		
Humerus	Lung. cap artic.	2	35; 36	
	Lung. supr. artic.	2	27; 28	
	Lărg. min. gât	2	23; 25	
Tibia	Lărg. epif. infer.	1	37	
Astragal	Lung. maximă	1	46	
	Lărg. troch. infer.	1	26	

Din cifrele tabelului 8, dar foarte clar și somatoscopic, se constată că exista la Sărata Monteoru un porc relativ masiv, mai mare evident decât tipul „palustris” din eneolitic, cu resturi care ajungeau până aproape de limita inferioară de variabilitate pentru mistreț (vezi de ex. fragmentul reprezentând epifiza infer. a tibiei). El era însă precis o formă primitivă, cu botul prelung, dentiția masivă, având profilul aproape drept, lacrimalul oblong, regiunea nucală destul de piezișă, încât nu poate fi vorba de o mărire a taliei printr-un proces ameliorativ; porcine asemănătoare se găseau și în celelalte două stațiuni monteorene.

Cu privire la vârsta de sacrificare, este interesant că nu apar de loc exemplare tinere; am pus în evidență doi indivizi cu M_3 aproape complet ieșit, deci de 18-22 luni; alți doi cu M_3 ieșit, dar deloc erodat, având cam 2 ani și vreo 2-3 la care erodarea lui M_3 abia începuse, deci cu ceva peste 2 ani; un individ avea dentiția destul de erodată, aproximându-se că a fost sacrificat cam la 6-7 ani. Tăierea porcinelor de obicei în jurul vârstei de doi ani este un fapt deja bine cunoscut, ce se practica în trecut la toate tipurile neameliorate, autorul acestei note, argumentând de mai multe ori cauza acestui fenomen, ce apare în zilele noastre ca o anomalie.

Calul domestic (*Equus caballus*). Specie de acum precis domestică în culturile epocii bronzului de la noi, are la Sărata Monteoru o frecvență relativ joasă, dar totuși mai înaltă decât în celelalte două stațiuni monteorene a căror paleofaune au fost studiate de noi. Este posibil ca acest lucru să se datoreze fie faptului că, nefiind comestibil, nu ajungea decât întâmplător printre resturile menajere, sau poate mai degrabă deoarece purtătorii culturii Monteoru nu-l asimilasera încă pe deplin, în cadrul economiei lor, ca animal domestic. Noi credem mai degrabă că a doua ipoteză este valabilă, întrucât fragmentarea pieselor sale osoase este cu totul asemănătoare cu a celorlalte animale comestibile, găsindu-se de altfel în toate cele trei stațiuni, pe lângă porțiuni de schelet neîmbrăcate în carne de primă calitate, cum ar fi craniul neural și facial (cu dinții), metapodalele, falangele și părți cuprinzând de exemplu oase ale membrilor: radius, cubitus, coxal, femur, tibie etc., complet acoperite pe viu de mușchi foarte apreciați din punct de vedere gastronomic.

Dată fiind cantitatea mică de resturi s-au putut executa puține măsurători pe care le-am trecut în tabelul 9.

TABELUL 9

Măsurători pe resturi de *Equus caballus* (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni	
Radius	Lărg. epif. inf.	76
	Lung. maximă	78; 96
Falanga I	Lărg. epif. sup.	47; 60
	Lărg. epif. inf.	40; 50
	Lărg. min. diaf.	29; 36
Falanga II	Lungime maximă	44
	Lărg. epif. sup.	52
	Lărg. epif. inf.	48
	Lărg. min. diaf.	44

Penuria datelor metrice, lipsa unor formațiuni osoase semnificative ca de ex. metapodale întregi, fragmente mari sau chiar crani complete, ne fac ca nici biometric și nici somatoscopic să nu putem da decât foarte puține relații cu privire la morfologia și statura calului din cultura Monteoru. Se pare că el era de mărime mijlocie și relativ robust. În ceea ce privește vârsta de sacrificare putem specifica că toate resturile de oase lungi găsite provin de la maturi (nu se mai observă deloc discurile de creștere). O serie de dinți jugali (există opt la Sărata Monteoru) sunt toți definitivi (deci aparțin tot unor maturi); ei au chiar grade diferite de erodare, de la slabă până la mijlocie. Mai mult încă, s-a găsit un incisiv lăturaș, care evidențiază prin suprafața sa de ocluziune, că aparține unui cal chiar foarte bătrân, de circa 18-20 ani.

Căinele (*Canis familiaris*) – ca specie ce nu face parte din șeptel și nu are importanță economică directă, fiind aproape precis necomestibilă (resturile lui apar efectiv mai puțin fragmentare), are, spunem noi, o frecvență înaltă (25 resturi și 8 indivizi prezumați), explicabilă poate prin faptul că porțiunile sale de maxilare, mai bine cunoscute de arheologii ce au făcut săpătura, au fost culese cu precădere (există opt fragmente de mandibulă). La Bogdănești frecvența sa apare doar relativ înaltă, dar la Mândrișca o considerăm normală. Semnalăm mai întâi un individ cu o porțiune mare de craniu neural-deteriorat însă, cu o mică parte a masivului facial, ce poartă o frântură a arcadei dentare; el a fost descris cu o altă ocazie, dar aici semnalăm doar faptul că are dimensiuni mari, ajungând până la cele ale lupului, dar unele caractere morfologice ne fac să-l considerăm ca provenind precis de la un câine. Există și alte fragmente mai ales de maxilare cât și de oase lungi, unele măsurabile, ale căror dimensiuni au fost trecute în tabelul 10.

Luând în considerație tabelul cu măsurători, prezența craniului sus-amintit, un individ la care s-a putut calcula înălțimea la greabăn – caractere morfologice evidențiate somatoscopic, putem conchide că există o mare variabilitate individuală a cânelui, mergându-se de la forme mici ale așa-zisului tip „palustris”, până la foarte mari, ale tipului mai puțin cunoscut, denumit „matris optima”. Conchidem deci că

TABELUL 10

Măsurători pe resturi de *Canis familiaris* (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni			
Maxilar infer.	Lung. condilară	121		
	Lung. dinți jugali	61	69	76
	Lung. bazală a craniului calculată după coef. Brinkmann	-	146,4	-
	Idem după coef. Dahr.	132,9	146,1	166,4
Radius	Lungimea maximă	140		
	Lărg. epif. sup.	15		
	Lărg. epif. inf.	20		
	Înălț. greabăn	451		
Calcaneu	Lungimea maximă	47		

monteoreni, spre deosebire de situația din culturile eneoliticului, aveau câini de acum de talii foarte diferite și posibil cu funcționalități de asemenea diversificate. În ceea ce privește momentul sacrificării, putem preciza că, craniul arătat are suturile total obliterate, deci trecut evident de perioada de maturitate, iar toate oasele găsite, cât și dentiția arată numai prezența exemplarelor mature; la unii indivizi aceasta din urmă (care la carnivore se erodează foarte încet), având de acum evidente urme de eroziune. Este foarte probabil că nu putem vorbi la câine despre o sacrificare în sensul strict al cuvântului ci, dintr-un motiv sau altul, de o moarte naturală.

*

Din studiul amănunțit al fiecărei specii determinate (atât somatoscopic, cât și biometric), putând evidenția, destul de precis și vârsta de sacrificare, calculând frecvențele lor, cât și a grupelor cărora le aparțin (vezi tabelele 11 și 12), vom putea circumscrie unele caracteristici ale activității socio-economice ale populației umane din așezarea eponimă a culturii Monteoru, de a executa comparații cu situația găsită în celelalte stațiuni a căror paleofaună a fost studiată de noi, cât și a da o privire de ansamblu asupra acestor caracteristici în cadrul așezărilor monteorene luate ca un tot.

Mai întâi trebuie de arătat că, culesul (moluștelor) nu poate fi socotit ca o ocupațiune conturată; la Sărata Monteoru și Bogdănești nu s-au găsit deloc resturi de moluște, iar la Mândrișca cele 17 cochilii de melci (la un material cu 3154 piese determinate), reprezintă o cotă cu totul infimă. De altfel moluștele, prin talia lor extrem de mică nu pot fi luate în seamă, în general, ca având importanță economică alimentară, decât dacă sunt în cantități de ordinul miilor. Este însă interesant că nu se practica deloc, sau ca să nu fim prea fermi, doar sporadic pescuitul, neexistând resturi osoase de pești în-nici una din cele trei așezări (să nu uităm că la Mândrișca s-au determinat peste 3000 fragmente animaliere și că totodată ea este situată pe malul unui râu mare: Siretul; și celelalte două stațiuni se învecinează cu cursuri de apă).

Prinderea (vânatul) păsărilor nu trebuie de asemenea luată în seamă ca ocupație cu caracter economic și, pentru a fi indulgenți, putem să spunem că avea un caracter sporadic. Trebuie să ne oprim doar asupra vânătorii (mamiferelor) și a creșterii animalelor, ca ocupațiuni bine conturate, dar totodată să remarcăm că pentru acoperirea necesităților de hrană – poate mai bine spus de proteine animale – locuitorii celor trei așezări monteorene nu erau obligați să recurgă la orice sursă de proteină de această origine și, având deci posibilitatea de a alege hrana, trebuie, ca un corolar, să admitem, că aveau o economie relativ înfloritoare și nu trăiau la minimul subsistenței, fenomen care din păcate este acut, chiar și pentru unele populații umane de sub ochii noștri.

Vânătoarea deci era o ocupație bine conturată (cu o frecvență ceva mai înaltă la Sărata Monteoru decât în celelalte două așezări – vezi tabelul 12 din prezenta notă, tabelul II de la Bogdănești și o anexă de la Mândrișca) și avea un net caracter alimentar; doar unele dintre carnivore – exceptând de exemplu ursul – se foloseau exclusiv pentru blană nefiind comestibile ca acesta; întrucât se vânau mai cu seamă artiodactile, toate specii de talie mare, este foarte evident faptul că aportul de proteine, prin această ocupație, nu era deloc neglijabil având o pondere foarte bine circumscrisă în alimentația locuitorilor. Totodată vânătoarea aducea pentru necesitățile economice o serie de subproduse cu totul necesare: blană, pici, coarne, chiar oase, folosite pentru confecționarea de îmbrăcăminte și încălțăminte, obiecte și unelte cu diverse întrebuințări etc. Se pare de asemenea că vânătoarea era judicios planificată prezervându-se tineretul și într-o oarecare măsură chiar femelele.

TABELUL 11

Frecvența pe fragmente și indivizi a speciilor de mamifere determinate în cadrul materialului faunistic din așezarea de la Sărata Monteoru

Specia	Fragmente		Indivizi	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i>	177	40,14	15	18,07
Ovicaprinae (<i>Ovis et Capra</i>)	101	22,90	19	22,89
<i>Sus scrofa domest.</i>	59	13,38	17	20,48
<i>Equus caballus</i>	24	5,44	4	4,82
<i>Canis familiaris</i>	25	5,67	8	9,64
-----	-----	-----	-----	-----
<i>Castor fiber</i>	1	0,23	1	1,20
<i>Vulpes vulpes</i>	7	1,59	3	3,61
<i>Ursus arctos</i>	3	0,68	2	2,42
<i>Sus scrofa ferrus</i>	5	1,13	2	2,42
<i>Cervus elaphus</i>	25	5,67	6	7,23
<i>Capreolus capreolus</i>	9	2,04	3	3,61
<i>Bos primigenius</i>	24	5,44	4	4,82
Total	441		93	

O ocupație de bază era creșterea animalelor domestice (de fapt a mamiferelor căci nu existau încă păsări domestice), fiind prezente la Sărata Monteoru, așa cum am arătat, cinci specii dintre cele șapte ce alcătuiesc obișnuitul șeptel. Pe primul loc se găsesc taurinele, ca de altfel și în celelalte două așezări montecorene. Nu numai prin frecvență, dar și prin talia lor specifică mare, reprezentau principala sursă de proteine animale. După cum reiese din datele rezultate din studiile morfologice și referitoare la vârsta de sacrificare este evident că erau folosite mai întâi pentru scopuri utilitare (producerea de lapte și a derivatelor sale, animale de povară și tracțiune, probabil pentru munci agricole ș. a.), fiind consumate în genere abia după ce nu mai conveneau acestor scopuri, dar totuși nu ținute până la bătrânețe, când carnea evident se deprecia calitativ (și acest lucru arată într-un fel o economie destul de înfloritoare, judicios gândită și bine planificată).

TABELUL 12

Reportul, pe fragmente și indivizi, între mamiferele domestice și sălbatice la Sărata Monteoru

Grupă de mamifere	Fragmente		Indivizi	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
domestice	386	87,53	63	75,90
sălbatice	55	12,47	20	24,10
Total	441		83	

Urmează, la Sărata Monteoru și Bogdănești, ovicaprinele, dar la Mândrișca porcinele, ambele totuși depărtate ca frecvență de taurine. Oricum, dată fiind talia specifică a cornuțelor mici, tot porcul – mai mare decât ele – ca furnizor de carne și grăsime (unicul scop pentru care acesta este crescut) trebuie pus

peste tot pe locul al doilea. De altfel ovicaprinele se țineau mai întâi tot pentru scopuri utilitare (lapte, lână) și deveneau în mod secundar furnizoare de carne, dar ca și cornutele mari, nu erau păstrate până la bătrânețe.

Calul se așează mult în urma celorlalte specii și am arătat de acum unele probleme legate de frecvența sa foarte joasă. În măsura în care era comestibil totuși, dată fiind talia sa specifică (cea mai mare din cadrul șeptelului), oferea o cotă de proteine care nu era chiar neglijabilă. Pe de altă parte era folosit la multiple utilități și ajungea, cel puțin prin unele exemplare, la vârste la care își sfârșea viața în mod natural.

Câinele, cu o frecvență variind, așa cum am văzut, de la o stațiune la alta, este totuși mai comun în cultura Monteoru decât în alte culturi ale bronzului românesc; îl amintim aici pentru că din punct de vedere economic avea totuși un rol utilitar.

Considerând mai ales stenoecia unor specii de mamifere sălbatice, ca ursul, mistrețul, cerbul, castorul, chiar elanul și bizonul, trebuie să menționăm din nou, că toate cele trei așezări monteorene prezentau aproape același ambient. În jurul lor (dată fiind altitudinea la care se găseau) se întindeau mari masive forestiere de stejărișuri și în unele părți poate și de fâgete. Pădurile de cvercinee, apar prin caracterul lor, amestecate și cu alte specii de foioase, mai luminoase și cu mai multe rariști, poieni și subarboret, biotop optim pentru bour și căprior; cele de pe malul apelor erau foarte favorabile pentru propășirea castorului.

L'ÉTUDE D'UN LOT DE PALÉOFAUNE, PROVENU DE L'ÉTABLISSEMENT ÉPONIME DE LA CULTURE DE MONTEORU

RÉSUMÉ

La station éponime de la culture de Monteoru (representative pour le bronze roumain) – la station balnéoclimatique de Sărata Monteoru – est située dans la région subcarpatique, à approx. 20 km ouest de la ville de Buzău (capitale du département avec le même nom). Les restes déterminés sont en nombre de 511, tous appartenant aux mammifères, à savoir 13 espèces (tableau 1). On a fait un étude somatoscopique et byométrique (tableaux 2-10) pour chaque espèce, on a calculé leur fréquence (tableaux 11-12) et finalement un étude de synthèse sur les caractéristiques socio-économiques des porteurs de cette culture, en considérant aussi la faune de deux autres stations – Mândrișca et Bogdănești – de la même culture, restes animaliers déjà étudiés auparavant.

LÉGENDE DE FIGURE

Pl. I.1. *Canis familiaris*, mandibule; 2, *Cervus elaphus*, maxillaire superior fragmentaire; 3, *Sus scrofa domest.*, mandibule fragmentaire; 4, *Cervus elaphus*, phalange I, pour démontrer le dimorphisme sexuel; 5, *Ovicaprinae*, cornes, à gauche *Capra* femelle, à droite *Ovis*, femelle; 6, *Bos taurus*, phalange I, pour montrer la variation et éventuellement le dimorphisme sexuel.